

«Η έμφυλη βία, το κίνημα #MeToo και ο ρόλος που διαδραμάτισε το Instagram στην Ελλάδα»

Αντώνης Στρατόπουλος

Οδυσσέας Βρεττός

**Φοιτητές του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων
του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου**

* Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε με ανταποδοτική υποτροφία στο πλαίσιο του έργου με τίτλο «ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ» (Κ.Α. 80769) του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

«Η έμφυλη βία, το κίνημα #MeToo και ο ρόλος που διαδραμάτισε το Instagram στην Ελλάδα»

Έκθεση

Περιεχόμενα

Περίληψη

Εισαγωγή

Κεφάλαιο 1. Ανάλυση ευρημάτων, δεδομένων και στατιστικών στοιχείων

1.1 Ταυτότητα της έρευνας

1.2 Τι περιστατικά αφορούσαν οι δημοσιεύσεις

1.3 Το χρονικό των δημοσιεύσεων

1.4 Τι αφορούν οι περισσότερες δημοσιεύσεις: γυναίκες ή άνδρες;

Κεφάλαιο 2. Πώς παρουσιάζεται το κίνημα #MeToo στο Instagram

Κεφάλαιο 3. Covid-19, η περίοδος της καραντίνας και το κίνημα #MeToo

Συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

Περίληψη

Ως θέμα η παρούσα έκθεση έχει την έμφυλη βία, το κίνημα #MeToo και τον ρόλο που διαδραμάτισε το μέσο κοινωνικής δικτύωσης Instagram. Κεντρικό θέμα της έρευνας είναι η ανάλυση των ευρημάτων από το Instagram, στο πλαίσιο του κινήματος #MeToo.

Λέξεις - Κλειδιά: #MeToo, Instagram, στατιστικά στοιχεία, πανδημία, έρευνα, δημοσιεύσεις, has tags, περιστατικά, έμφυλη βία

Εισαγωγή

Το κίνημα #MeToo αποτελεί ένα κοινωνικό κίνημα, το οποίο εναντιώνεται στην έμφυλη κακοποίηση, στη βία και την παρενόχληση. Είναι ένας χώρος, εικονικός και πραγματικός στον οποίο τα θύματα μπορούν να βρουν έκφραση, συμπόνια και αλληλοστήριξη, και ξέρουν πως δεν είναι μόνες / μόνοι σε αυτήν τους την τραυματική εμπειρία. Εικονικός, αφενός, καθώς βρήκε πάτημα και έλαβε μεγαλύτερη έκταση μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αργότερα από την εμφάνιση του το 2006. Πραγματικός, καθώς ο αγώνας των ανθρώπων - θυμάτων έλαβε και σάρκα με οστά μέσω πορειών, συνεντεύξεων και ακτιβιστικού αγώνα από ανθρώπους που κινήθηκαν για να δείξουν πως υπάρχει στήριξη και είναι ένα γεγονός που πρέπει να σταματήσει στην σύγχρονη κοινωνία. Ένας τρόπος να αναδειχθεί το πρόβλημα, που σίγουρα υπέθαλπε η ίδια μας η κοινωνία για πολύ καιρό, μέσω του κινηματικού χαρακτήρα. Θα παρατηρήσουμε από τα γεγονότα πως αυτό το πρόβλημα υπήρχε για αρκετό καιρό πριν, είχε ακόμα λάβει μεγάλες διαστάσεις οι οποίες όμως κρύβονταν πίσω από το άγχος, τον φόβο και το μετατραυματικό σοκ των θυμάτων. Συνήθως οι θύτες βρίσκονταν σε μία θέση ελέγχου - «εξουσίας» απέναντι στα θύματα, η οποία έπαιζε καταλυτικό ρόλο στην δράση των εγκλημάτων της έμφυλης βίας. Όπως ακριβώς θα δούμε και στις εγκληματικές περιπτώσεις που έλαβαν μέρος και δημοσιοποιήθηκαν στην χώρα μας.

Αρχικά, ως κίνημα το MeToo ξεκίνησε το 2006 από την ακτιβίστρια Ταράνα Μπερκ, η οποία υπέστη και η ίδια σεξουαλική κακοποίηση, με σκοπό να βοηθήσει τις γυναίκες που υπέστησαν κακοποίηση, βία, παρενόχληση ώστε να το πουν δημόσια και να ακουστεί. Ωστόσο, την μεγαλύτερη εμφάνιση του την έκανε το 2017 όταν η ηθοποιός Αλίσα Μιλάνο παρακίνησε, μέσω του μέσο κοινωνικής δικτύωσης Twitter (σημερινό X) οποιαδήποτε γυναίκα υπέστη κακοποιητική συμπεριφορά και παρενόχληση να το γράψουν με hashtag «MeToo» (#MeToo). Αυτή η ενέργεια έφερε γρήγορα αποτελέσματα, καθώς άρχισαν να δημοσιεύουν γυναίκες με το συγκεκριμένο hash tag την σεξουαλική κακοποίηση ή την βία που έχουν υποστεί¹. Μέσα σε λίγους μήνες από τη δημοσίευση των κακοποιήσεων που δέχτηκαν οι γυναίκες ήταν και ο δημοφιλής αμερικανός ηθοποιός Μπιλ Κόσμπι, ο οποίος ήταν ο πρώτος άνθρωπος που καταδικάστηκε για την σεξουαλική κακοποίηση που έκανε. Από τότε και μετά το κίνημα γνώρισε μεγάλη άνθηση όχι μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, αλλά και παγκοσμίως, καθώς γυναίκες έβρισκαν το κουράγιο και δημοσίευαν αυτά που είχαν ζήσει. Στην Ελλάδα την εμφάνισή του, το κίνημα, την έκανε το 2021, με την ανάρτηση της Ολυμπιονίκης αθλήτριας Σοφίας Μπεκατώρου, η οποία στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης Facebook δημοσιοποίησε καταγγελία για την σεξουαλική παρενόχληση που υπέστη από στέλεχος του αθλητισμού, περιγράφοντας τα όσα έζησε εκείνες τις εφιαλτικές στιγμές της παρενόχλησης. Αμέσως άρχισαν γυναίκες, αλλά και άνδρες από διάφορους χώρους (αθλητισμού, θεάτρου, της δημοσιογραφίας, αλλά και άλλων χώρων) να δημοσιοποιούν τις κακοποιήσεις που υπέστησαν.

Μερικά από τα καταγγέλλοντα άτομα ήταν η Ζέτα Δούκα, η Άννα - Μαρία Χαραλάμπους, η Κατερίνα Διδασκάλου, η Ελεονόρα Μελέτη, ο Δημήτρης Μοθωναίος και άλλοι.

Παρατηρούμε πως στην χώρα μας το κίνημα ξεκίνησε από τον καλλιτεχνικό χώρο, κάτι που μας έδειξε για πολλοστή φορά πως ό,τι λάμπει δεν είναι χρυσός, στα θετικά όμως έδωσε το έναυσμα και σε ανθρώπους της καθημερινότητας που δεν είχαν την δυνατότητα κάποιου δημόσιου βήματος να καταγγείλουν τη δική τους τραυματική εμπειρία και να διηγηθούν το έγκλημα που είχαν υποστεί. Εδώ θα εισέλθουν πιο δυναμικά τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που έγιναν εν μέρει χώρος ώστε να μπορέσουν οι άνθρωποι - θύματα να εκφράσουν και να πουν τις ιστορίες τους, βρίσκοντας μια αλληλοκατανόηση από άλλους ανθρώπους, θύματα και μη. Μπορούσαν επίσης, εφόσον το επιθυμούσαν, να διατηρήσουν την ανωνυμία τους για ευνόητους λόγους ασφάλειας, αφού σίγουρα υπήρχαν κίνδυνοι από τους θύτες.

Ο πρώτος θύτης που καταδικάστηκε για σεξουαλική κακοποίηση και συγκεκριμένα ανηλίκων ήταν ο Δημήτρης Λιγνάδης (ηθοποιός και Καλλιτεχνικός Διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου), μετά από καταγγελίες ανθρώπων, οι οποίοι σε νεαρή ηλικία, κάτω των 18 ετών, βίωσαν σεξουαλική κακοποίηση από τον ίδιο στο σπίτι του. Μεγάλη έκταση επίσης έλαβαν και οι υποθέσεις του Πέτρου Φιλιππίδη, ηθοποιού, που μας έδειξαν για μια ακόμα φορά την θρασυδειλία των θυτών και την χρήση μίας φαινομενικά και ρεαλιστικά ανώτερης θέσης στον χώρο εργασίας και την χρήση αυτής για να επιδείξουν την “ανωτερότητα” τους. Μας δίδαξε όμως πως ενωμένοι μπορούμε να φέρουμε την αλήθεια στο φως και πως κανένας, ανεξαρτήτου θέσεως, δεν βρίσκεται στο απυρόβλητο.

Όλες αυτές οι καταγγελίες κατά κόρον έγιναν μέσα από τα social media, αρχικά για να μπορέσουν να λάβουν μια μεγαλύτερη δημοσιότητα και να επηρεάσουν όσο περισσότερο κόσμο γίνεται, αφενός αν έχουν βρεθεί σε μια αντίστοιχη κατάσταση να σπάσουν την σιωπή τους και να καταγγείλουν την τραυματική τους εμπειρία, αφετέρου να αφυπνίσουν το ευρύ κοινό πως τέτοιες υποθέσεις βρίσκονται ανάμεσά μας και να είμαστε ενήμεροι για την κατάσταση στην χώρα μας χωρίς αυταπάτες. Υπό αυτό το πρίσμα λοιπόν έσπασε η σιωπή ώστε να λάβει δημοσιότητα και να βοηθήσει όσο περισσότερο κόσμο είναι δυνατό και να δείξει πως δεν χρειάζεται κάποιος να είναι διάσημος για να καταγγείλει την ιστορία του η καθεμία και ο καθένας μπορεί κι από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, διατηρώντας εάν θέλει και την ανωνυμία του για λόγους ασφαλείας². Ήταν σημαντικό λοιπόν το γεγονός πως τα social media, φάνηκε ότι δύνανται να χρησιμοποιηθούν και για καλό λόγο όπως η ραγδαία ανάπτυξη ενός κινήματος πρώτα εικονικά και έπειτα πραγματικά που να αφυπνίζει να ευαισθητοποιεί και να δίνει χείρα βοήθειας σε όσες / όσους νομίζουν πως είναι μόνοι τους. Να αφυπνίζει και να ευαισθητοποιεί όχι μόνο τους ανθρώπους αλλά και τους κρατικούς μηχανισμούς και φορείς που είναι αρμόδιοι για αυτά τα θέματα να λάβουν καλύτερα μέτρα πρόληψης αλλά και σκληρότερα μέτρα καταστολής στους θύτες όπου αυτό πρέπει.

Στην σύγχρονη εποχή που υπάρχει η εμφάνιση των νέων τεχνολογιών και η ανάπτυξη των πληροφοριακών συστημάτων, όπου η τεχνολογία έχει μπει για τα καλά στη ζωή μας, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην καθημερινότητά μας. Πόσο μάλλον το Instagram που αριθμεί πάνω από 2,35 δις χρήστες (Statista, 2024). Όπως όλοι θα έχουμε ακούσει τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (Μ.Κ.Δ.) έχουν αρνητικές επιπτώσεις, όπως για παράδειγμα η αποξένωση των ανθρώπων, η διαδικτυακή απάτη κ.ά.

Όμως, γίναμε θεατές και συμμετέχοντες ενός γεγονότος το οποίο ακόμα πάλλεται και εξελίσσεται, πως τα Μ.Κ.Δ. μπορούν να χρησιμοποιηθούν για καλούς σκοπούς και οποιαδήποτε νέα τεχνολογία και καθετί καινοτόμο ορίζεται από τους ανθρώπους που την χρησιμοποιούν και οι δυνατοί άνθρωποι που πρωτοστάτησαν σε αυτόν τον αγώνα έδωσαν ένα δικό τους μήνυμα ελπίδας πως οι άνθρωποι μπορούν και εναντιώνονται παρά τα τραύματά τους.

Κεφάλαιο 1. Ανάλυση ευρημάτων, δεδομένων και στατιστικών στοιχείων

1.1 Ταυτότητα της έρευνας

Η έρευνα υλοποιήθηκε χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα has tags στο Instagram. Αυτά τα has tags ήταν *#metoogr*, *#metoogreecegr*, *#metoogreece*, *#metoogreecee*, *#metoogrece*, *#metoogrecce*. Για την έρευνα χρησιμοποιήσαμε ένα δείγμα 1.500 δημοσιεύσεων με τα παραπάνω has tags με συγκεκριμένα χρονικά περιθώρια, από το έτος 2020 έως σήμερα (2024).

1.2 Τι περιστατικά αφορούσαν οι δημοσιεύσεις

Στο **σχεδιάγραμμα 1** παρατηρούμε ότι το 30% των δημοσιεύσεων (450) στο Instagram αφορούν θέματα της ενδοοικογενειακής βίας, εκ των οποίων οι 120 δημοσιεύσεις αφορούν λεκτική και ψυχολογική βία και οι υπόλοιπες κακοποιητικές συμπεριφορές. Ενώ, αξιοσημείωτα είναι και τα ποσοστά των σεξουαλικών παρενοχλήσεων 32% (480) εκ των οποίων οι 105 δημοσιεύσεις αφορούν βιασμούς (105). Μαζί αυτές οι δύο κατηγορίες αποτελούν το 62% (6/10) των συνολικών δημοσιεύσεων, δηλαδή τις 930 από τις 1.500 συνολικά δημοσιεύσεις.

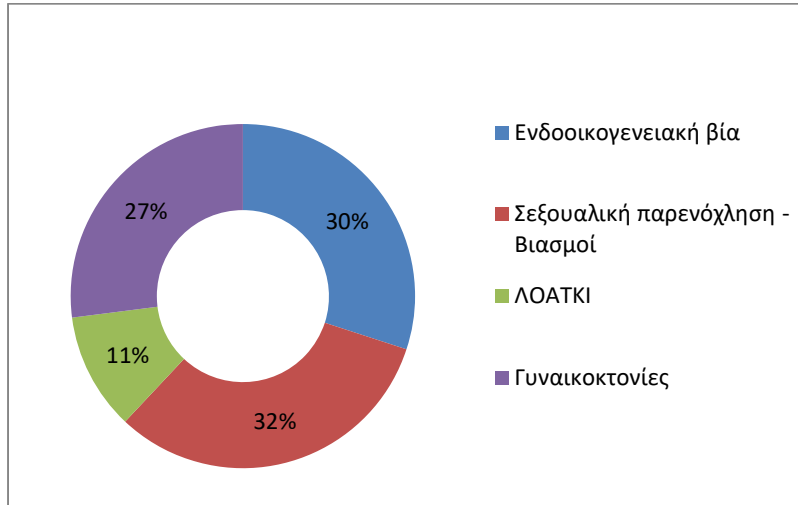
Οι δημοσιεύσεις αυτές είναι συγκριτικά περισσότερες, διότι κάθε χρόνο αυτές οι καταγγελίες αυξάνονται ραγδαία. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας οι καταγγελίες και τα περιστατικά από το 2021 έως το 2023 για ενδοοικογενειακή βία, για λεκτική – ψυχολογική βία, σεξουαλική παρενόχληση ήταν 30.276 (**σχεδιάγραμμα 2**). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι δημοσιεύσεις να είναι περισσότερες πάνω σε αυτό το θέμα ώστε να υπάρξει η πλήρης ενημέρωση και οι απαραίτητες πληροφορίες για το τι μπορούν να κάνουν τα θύματα, αλλά και να ευαισθητοποιήσουν τους χρήστες και να δώσουν το μήνυμα ότι δεν είναι μόνες τους όσες βιώνουν αυτό, διότι μέσω της συγκεκριμένης πλατφόρμας μπορούν να μεταδοθούν πιο γρήγορα και πιο εύκολα οι πληροφορίες.

Οπότε οι χρήστες, αλλά και οι διάφορες οργανώσεις δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην ενδοοικογενειακή βία ώστε τα περιστατικά αυτά, που κάθε χρόνο αυξάνονται, να αρχίσουν να μειώνονται δραστικά. Αναλυτικά στο **σχεδιάγραμμα 2**, παρατηρούμε ότι από τα 5.413 περιστατικά το 2020, έφτασαν το 2023 τα 13.000 περιστατικά. Ενώ το 2024, μέχρι τον Οκτώβριο, είναι 12.459.

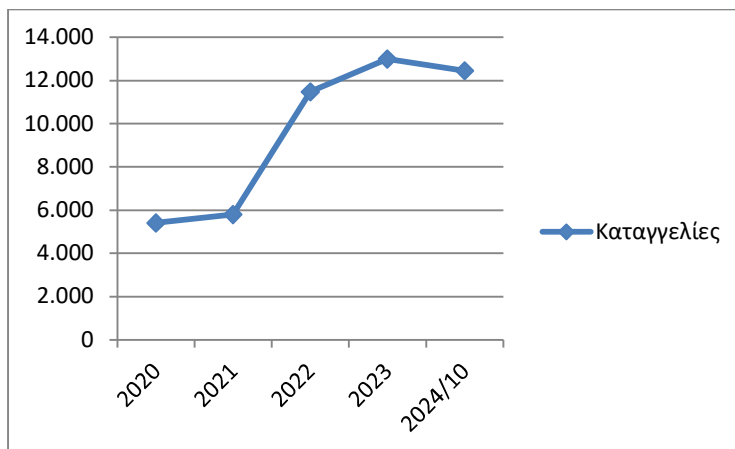
Όσον αναφορά το άλλο μεγαλύτερο ποσοστό δημοσιεύσεων είναι για τις γυναικοκτονίες. Οι 3 στις 10 δημοσιεύσεις αφορούν τις γυναίκες που δολοφονήθηκαν ή αποπειράθηκε να τις δολοφονήσει ο σύζυγος / σύντροφός τους. Οι δημοσιεύσεις αφορούν στοιχεία και πληροφορίες για το πώς συνέβη το έγκλημα, αλλά και για το τι περνούσε η δολοφονημένη γυναίκα δίπλα σε αυτόν τον άνδρα, αλλά και μία σκιαγράφηση του προφίλ του θύτη.

Τέλος, υπάρχουν δημοσιεύσεις σε μικρότερο βαθμό, μόλις 1 στις 10 δημοσιεύσεις, για την κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ+ (LGBTQ+). Σχετικά με το κίνημα #MeToo και την συγκεκριμένη κοινότητα οι δημοσιεύσεις είναι λιγότερες και αυτό εξηγείται διότι με τα θέματα της ΛΟΑΤΚΙ+

κοινότητας ασχολούνται κυρίως άλλες οργανώσεις, όπως είναι το Athens & Thessaloniki Pride, η Colour Youth, η ΟΛΚΕ και άλλες παρόμοιες οργανώσεις. Το κίνημα #MeToo ασχολείται κυρίως, τουλάχιστον στα πλαίσια του Instagram με την σεξουαλική παρενόχληση, με τους βιασμούς, τις γυναικοκτονίες, την ενδοοικογενειακή βία.

Σχεδιάγραμμα 1. Τι περιστατικά αφορούν οι δημοσιεύσεις στο Instagram

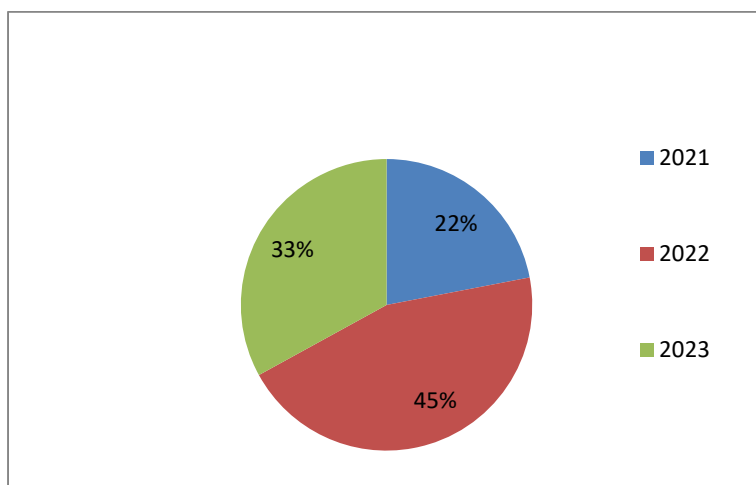

Σχεδιάγραμμα 2. Καταγγελίες για ενδοοικογενειακή βία κάθε έτος σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας

1.3 Έτη δημοσιεύσεων

Οι περισσότερες από τις εν λόγω δημοσιεύσεις δημοσιεύτηκαν το 2022 (**σχεδιάγραμμα 3**). Μπορεί ως κίνημα να ξεκίνησε το 2006 αλλά στην Ελλάδα εμφανίστηκε τον Ιανουάριο του 2021 με την αποκάλυψη της παρενόχλησης της Σοφίας Μπεκατώρου που είχε δεχτεί από υψηλόβαθμο στέλεχος του αθλητισμού. Η αποκάλυψη της Σ. Μπεκατώρου το 2021, είχε ως

αποτέλεσμα σιγά σιγά να αρχίζουν να μιλάνε και να γνωστοποιούν τις παρενοχλήσεις που δέχτηκαν άνθρωποι του θεάτρου, τραγουδιστές, ηθοποιοί, αλλά και απλές γυναίκες. Ωστόσο, πολλοί ακόμη έβλεπαν το κίνημα με καχυποψία και περίμεναν να δουν τι κίνημα είναι αυτό, καθώς ήταν κάτι καινούργιο για τα ελληνικά δεδομένα. Την μεγαλύτερη άνθισή του στην Ελλάδα τη γνώρισε το 2022, όπου πλέον έγινε ευρέως γνωστό και άρχισαν να μιλούν χιλιάδες γυναίκες. Έτσι λοιπόν και στο Instagram παρατηρούμε την περίοδο εκείνη έναν «βομβαρδισμό» δημοσιεύσεων για τα περιστατικά που βίωσαν γυναίκες και άνδρες, με έμφαση στο να βγουν να μιλήσουν δημόσια όσες γυναίκες βίωσαν κακοποιητικές συμπεριφορές, αλλά και στην πρόληψη αυτού του φαινομένου. Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο εκείνη δύο εκφράσεις έκαναν το γύρο του διαδικτύου και όλοι τις χρησιμοποιούσαν, σε όλα τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ως has tag. Οι εκφράσεις αυτές ήταν «καμία μόνη» (#Καμία_μόνη) και «σπάσε τη σιωπή» (#Σπάσε_Τη_Σιωπή).

Σχεδιάγραμμα 3. Το χρονικό των δημοσιεύσεων στο Instagram

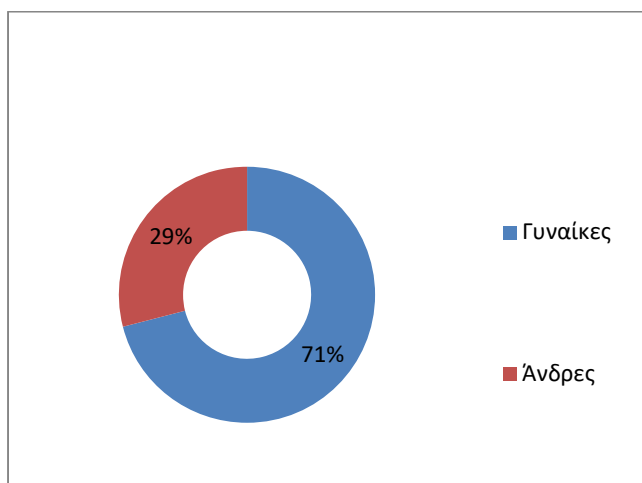
1.4 Τι αφορούν οι περισσότερες δημοσιεύσεις, γυναίκες ή άνδρες;

Οι περισσότερες δημοσιεύσεις αφορούν γυναίκες και αυτό διότι οι γυναίκες βιώνουν συχνότερα κακοποιητική συμπεριφορά, σεξουαλική παρενόχληση, σεξιστικά σχόλια εξαιτίας των πατριαρχικών αντιλήψεων. Το γεγονός αυτό μπορούμε να το εξετάσουμε από μια κοινωνική ματιά και πως καθορίζεται ο ρόλος της γυναίκας και του άνδρα μέσα στην οικογένεια αλλά και έξω από αυτήν. Από πολύ νωρίς τα παιδιά καλούνται να ακολουθήσουν κάποια συγκεκριμένα κοινωνικά πρότυπα, ή καλύτερα κοινωνικές κατασκευές που τα θέτουν σε συγκεκριμένα καλούπια, για παράδειγμα η γυναίκα πρέπει να είναι υπάκουη και να μην αντιδρά καθώς και να συμβιβάζεται με το τι γίνεται γύρω της. Ένα πολύ συχνό φαινόμενο στην ελληνική οικογένεια και στην ελληνική κοινωνία. Οπότε μπορούμε να αποδομήσουμε, κατά αυτόν τον τρόπο κάποια στερεότυπα που υφίστανται από πάντα στην ελληνική κοινωνία και να δώσουμε μια εξήγηση για την έξαρση αυτών των κρουσμάτων κατά την

πανδημία. Αυτό εξηγείται λόγω της μεγαλύτερης τριβής των μελών των οικογενειών μεταξύ τους και της ελλιπούς φυσικά εκτόνωσης όλων των ανθρώπων αφού δεν έβγαιναν έξω σχεδόν ούτε για τη δουλειά τους. Ο συνδυασμός λοιπόν των δύο φαινομένων μπορούν να μας εξηγήσουν την έξαρση αυτών των συμπεριφορών και επιτέλους, την μη ανοχή αυτών.

Επίσης, πολλές φορές οι άνδρες μπορεί να βιώσουν μία κακοποιητική συμπεριφορά ή σεξουαλική παρενόχληση αλλά δεν καταγγέλλουν και δεν μιλούν δημόσια για αυτό που βίωσαν, καθώς φοβούνται να μην στιγματιστούν.

Σε συνέχεια των λόγων που αναφέραμε άνωθεν, τα στερεότυπα λαμβάνουν πολύ μεγάλο ρόλο στην εξήγηση και αυτού του περιστατικού, καθώς από μικρή ηλικία τα αγόρια γαλουχούνται σε αξίες όπως οι άνδρες δεν κλαίνε, οι άντρες είναι οι δυνατοί κ.λπ.³ Επίσης αυτά τα στερεότυπα δύνανται να είναι και ο προάγγελος των κακοποιητικών συμπεριφορών απέναντι στις γυναίκες.

Σχεδιάγραμμα 4. Ποσοστά γυναικών και ανδρών που κατήγγειλαν περιστατικά

Κεφάλαιο 2. Πώς παρουσιάζεται το κίνημα MeToo στο Instagram

Το κίνημα είχε και έχει τον σκοπό να αναδείξει αιτήματα, αναγκαίες αλλαγές και διαφοροποιήσεις σε νομικούς ορισμούς στα χαρτιά αλλά και έμπρακτα στην κοινωνία. Αυτό ξεκίνησε να επιτυγχάνεται από ένα μεγάλο κύμα αναρτήσεων - καταγγελιών αρχικά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και έπειτα στα μέσα κοινωνικής ενημέρωσης. Το αντικείμενο που μας αφορά συγκεκριμένα σε αυτό το ερευνητικό έργο είναι ο ρόλος του μέσου κοινωνικής δικτύωσης Instagram και πως συνέβαλλε στη διάδοση του κινήματος καθώς και τον αντίκτυπο που είχε εν γένει μέσω των καταγγελιών και των υποθέσεων οι οποίες εκδηλώνουν κακοποιητικές συμπεριφορές με σεξουαλική παρενόχληση και χωρίς. Αρχικά παρατηρούμε στην ελληνική κοινωνία πως ενώ υπήρξαν ανά τα έτη κάποιες θετικές αλλαγές υπέρ της ισότητας των φύλων κι ενώ η δράση των φεμινιστικών οργανισμών ήταν υπαρκτή, η απήχηση στο συγκεκριμένο θέμα ήταν απύσχα στον ελλαδικό χώρο, λόγω της έλλειψης ενημέρωσης και πληροφόρησης του κόσμου και της λιγοστής προβολής του θέματος από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Έτσι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έδωσαν ένα δυνατό πάτημα σε οργανισμούς που ήθελαν να αναδείξουν ανισότητες, να διαφοροποιήσουν παθογένειες της ελληνικής κοινωνίας και να ενισχύσουν τον κινηματικό τους αγώνα μέσω της εξάπλωσής τους από τα Μ.Κ.Δ., με το Instagram να είναι ένα από τα καταλληλότερα εξ αυτών, λόγω της πληθώρας χρηστών που έχει, καθώς και λόγω της διαδραστικότητας που προσδίδει η εφαρμογή. Έτσι η άνοδος της χρήσης των Μ.Κ.Δ. και συγκεκριμένα του Instagram, μαζί με έναν τρόπο έκφρασης συμπληρωματικό για φεμινιστικούς οργανισμούς όπως είναι τα social media δημιούργησαν ουσιαστικά ένα προμήνυμα για την ανάδειξη και την διάδοση του κινήματος #MeToo στην Ελλάδα και ειδικά στα Μ.Κ.Δ. Έτσι το 2021 ξεκινάει και επίσημα η δράση του κινήματος #MeToo με την δημοσιοποίηση της υπόθεσης της Σ. Μπεκατώρου, από την ίδια, σπάζοντας τα δεσμά της σιωπής δίνοντας έδαφος σε πολλούς ανθρώπους να κάνουν το ίδιο για να αποτάξουν, όσο αυτό είναι εφικτό, τον φόβο από μέσα τους και να καταγγείλουν τις υποθέσεις τους. Έτσι το Instagram συνέβαλλε με έναν τρόπο στη μαζική δημοσιοποίηση πολλών υποθέσεων δημιουργώντας προϋποθέσεις εφόσον ήταν και είναι αυτό θεμιτό ανωνυμίας. Υπό αυτό το πρίσμα χρησιμοποιήθηκε και το σύνθημα «Καμία Μόνη» που έδωσε δύναμη και βήμα σε πληθώρα ανθρώπων, κυρίως γυναικών, να μιλήσουν παρότι φοβούνταν, καθώς δεν γνώριζαν το πραγματικό μέγεθος του προβλήματος των κακοποιητικών συμπεριφορών και πως πολλοί άλλοι άνθρωποι βιώνουν το ίδιο με εκείνες και μπορούν να τις καταλάβουν.

Όπως επίσης, στο Instagram δημοσιεύουν, χρησιμοποιώντας το has tag #MeToo ειδικοί και διάφορες οργανώσεις προκειμένου να γνωστοποιήσουν και να γίνουν ευρέως διάφορες γνωστές καταστάσεις που μπορεί να συμβούν μετά τα περιστατικά, όπως για παράδειγμα μέσω του Instagram έγινε γνωστό από τους ψυχολόγους, το τραυματικό σύνδρομο μετά τον βιασμό, που αποτελεί μία σοβαρή ψυχολογική διαταραχή, που εκδηλώνεται ως στρες, μετά την σεξουαλική κακοποίηση (PTSD - Post-Traumatic Stress Disorder).

Πολλοί ψυχολόγοι και άλλοι ειδικοί αναφέρθηκαν σε αυτό το σύνδρομο ώστε να γνωστοποιηθεί ότι ο βιασμός δεν τελειώνει μετά την πράξη, αλλά έχει και μετά αρνητική επίδραση στην ψυχολογία του θύματος.

Ένα από τα θετικά της προβολής του θέματος στο Instagram ανέδειξε περαιτέρω το πρόβλημα και ίσως να ευαισθητοποίησε, έστω και λίγο, τα λεγόμενα mainstream media (τύπος, ραδιόφωνο, τηλεόραση). Με αυτόν τον τρόπο άρχισαν ξανά να λαμβάνουν θέση ο τύπος, το ραδιόφωνο και η τηλεόραση σε ένα τόσο σημαντικό θέμα που για μεγάλο χρονικό διάστημα είχε αφεθεί ως επί το πλείστον στην αφάνεια και στο περιθώριο. Ουσιαστικά τα Μ.Κ.Δ. ανάμεσά τους και το Instagram διαδραμάτισαν τον ρόλο του καταλύτη στην πραγματική και μαζική ανάδειξη του προβλήματος αυτού.

Βέβαια κάθε νόμισμα έχει δύο όψεις, ρητό το οποίο υποδηλώνει και στην συγκεκριμένη περίπτωση που μελετάμε, πως ενώ έγινε η όλη κίνηση για καλό σκοπό, η ελληνική κοινωνία κατόρθωσε να δείξει πως το καλό μπορεί να εμποτιστεί με κακό και να αποθαρρύνει τους ανθρώπους να δημοσιεύσουν τις ιστορίες τους και παράλληλα πολύς κόσμος δύναται να εκμεταλλευτεί και να καπηλευτεί το κίνημα #MeToo και το κάθε κίνημα, μη σεβόμενος τον πόνο του άλλου προς ιδίων όφελος είτε προσέγκυσης φήμης είτε ως μία προσοδοφόρα κίνηση, κοινώς για οικονομικό όφελος. Αρχικά το πρώτο ζήτημα που τέθηκε είναι έκδηλο και υπάρχει σχεδόν σε όλες τις δημοσιεύσεις του Instagram και όχι μόνο με το #MeToo, είναι η πληθώρα σχολίων τα οποία είναι αποθαρρυντικά και επιθετικά προς το θύμα που καταγγέλλει την ιστορία του. Σχόλια όπως, «γιατί περίμενες τόσο για να το πεις», «το κάνετε για να σας λυπηθούν» και άλλα χυδαία και αποκαρδιωτικά σχόλια. Αυτά τα γεγονότα μας αποδεικνύουν πως δεν ήταν συνήθως πρόσφορο το έδαφος για καταγγελίες και συχνά μέρη του συνόλου της κοινωνίας ήταν επιθετικά και απαξιωτικά απέναντι στα θύματα και τις ιστορίες τους.

Ακόμα το δεύτερο θέμα, είναι ένας άδηλος παράγοντας που προκάλεσαν κάποιοι άνθρωποι χρησιμοποιώντας το κίνημα του #MeToo. Ως επί το πλείστον ήταν άνθρωποι οι οποίοι δεν έχουν βιώσει κάποια κακοποιητική συμπεριφορά και γνωρίζουν ελάχιστα πάνω στο θέμα του κινήματος. Οι ίδιοι αυτοί άνθρωποι αναρτούν μία δημοσίευση ή μία ιστορία (story) στο Instagram με το #MeToo, με σκοπό να καπηλευτούν την απήχηση που έχει λάβει το συγκεκριμένο has tag ώστε να προσελκύσουν με την σειρά τους παραπάνω φήμη.

Σύμφωνα μάλιστα με το Cambridge English Dictionary, ως ακτιβισμός εννοούνται οι πράξεις και οι ενέργειες που κάνουν οι άνθρωποι μεμονωμένα ή σε οργανώσεις, προκειμένου να εγείρουν αιτήματα για θέματα δικαιοσύνης, συμπερίληψης, ισότητας κ.ά.

Έτσι αντίστοιχα υφίσταται και ο performative activism, ο οποίος είναι ο τρόπος ορισμένων ανθρώπων να καπηλεύονται την κινηματική δράση σημαντικών και σοβαρών οργανισμών, όπως και έγινε με κίνημα #MeToo με απώτερο σκοπό την προσέγκυση φήμης και προσοχής ή/και την λήψη χρηματικής ανταμοιβής, δίχως πραγματικό ενδιαφέρον για τον σκοπό και τις αξίες που πρεσβεύει το κίνημα.

Άρα το κίνημα παρουσιάζεται από διαφορετικές οπτικές γωνίες στο Instagram με καλό και κακό τρόπο όπως γίνεται άλλωστε και με όλες τις δράσεις του κινηματικού χαρακτήρα. Το Instagram διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο για τη διόγκωση και τη διάδοση του κινήματος, βέβαια πάντα με την συνοδεία της κακοήθειας του απαξιοτισμού και σε ορισμένες περιστάσεις με χυδαία σχόλια. Το μόνο σίγουρο είναι πως το μήνυμα που ήθελε να περάσει αν και δεν έμεινε αδιάβλητο έκανε την δουλειά του και δούλεψε θετικά σε σχέση με την εξέλιξη του κοινωνικού συνόλου έστω και σε μικρό βαθμό. Τέτοιες κινηματικές δράσεις πρέπει να υπάρχουν πάντα για να εκφράζουν και να δίνουν χώρο σε ανθρώπους που το έχουν ανάγκη.

Κεφάλαιο 3. Covid-19, η περίοδος της καραντίνας και το κίνημα #MeToo

Ο κορωνοϊός στο πέρασμά του είχε μεγάλο αντίκτυπο, όπως όλοι μας αντιληφθήκαμε. Όμως υπήρξαν και οι πτυχές οι οποίες δεν ήταν έκδηλες εξ αρχής. Μία από αυτές τις πολύ σημαντικές πτυχές ήταν και η έξαρση της βίας, είτε έμφυλης είτε ενδοοικογενειακής, οι οποίες πυροδότησαν και διέδωσαν το κίνημα του MeToo και τα μηνύματα και τους σκοπούς που ήθελε να περάσει. Βέβαια η έξαρση αυτή μπορεί να ήταν στην επικοινωνία των βιαιοπραγιών και αυτές να προϋπήρχαν της καραντίνας και της πανδημίας, γεγονός που φαίνεται πιο ρεαλιστικό.

Αρχικά πρέπει να δούμε τα χρονικά πλαίσια που θα εξετάσουμε, και ποια αφορούν την καραντίνα. Το πρώτο επιβεβαιωμένο κρούσμα στην Ελλάδα καταγράφηκε στις 26 Φεβρουαρίου του 2020 στην περιοχή της Β. Ελλάδος και συγκεκριμένα της Θεσσαλονίκης. Έπειτα τα πρώτα lockdown διενεργήθηκαν από τις 4 Μαρτίου του 2020 σε τοπικό επίπεδο. Η πρώτη καραντίνα σε εθνικό επίπεδο διαμηνύθηκε στα Μ.Μ.Ε. πως ξεκινά στις 17 Μαρτίου του 2020 και τελείωσε στις 4 Μαΐου του ίδιου χρόνου με την κατάργηση τότε, των γνωστών σε όλους μας SMS. Κατά τη διάρκεια αυτής της καραντίνας επιβλήθηκαν και διάφορα μέτρα για την αντιμετώπιση του ιού, τα οποία αν μη τι άλλο, έπληξαν τις επιχειρήσεις, την οικονομία και την χώρα εν γένει σε ένα μεγάλο επίπεδο, όμως αν αποδομήσουμε τα προβλήματα που επήλθαν των μέτρων, θα δούμε πως το βάρος ως επί το πλείστον έπεσε στους ίδιους τους ανθρώπους της χώρας και είχε ως αποτέλεσμα μια παρατεταμένη ένταση. Το δεύτερο lockdown τέθηκε σε εφαρμογή την 1η Νοεμβρίου του 2020, μετά από ένα καλοκαίρι χωρίς μέτρα, ξεκινώντας και πάλι από την Β. Ελλάδα και εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την χώρα στις 5 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου. Οι συνέπειες λοιπόν των παρατεταμένων «εγκλεισμών», σε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η ραγδαία εξάπλωση του ιού οδήγησε στον πολλαπλασιασμό των δομικών προβλημάτων της κοινωνίας στο θέμα το οποίο αφορά την έμφυλη βία καθώς και κάθε άλλο περιστατικό βίας. Η περίοδος του lockdown ανέδειξε μια ραγδαία αύξηση των κρουσμάτων βιαιοπραγίας, κυρίως απέναντι στο γυναικείο φύλο. Γεγονός που δεν επέφερε μείωση των κρουσμάτων βίας, έπειτα από την άρση των μέτρων για την καταπολέμηση της πανδημίας. Ακόμα και οι ακραίες μορφές έμφυλης βίας, οι οποίες έχουν φτάσει στο έσχατο σημείο, μας καθήλωσαν με την βαρβαρότητά τους καθ' όλο το 2021. Τα περιστατικά βίας λοιπόν κατά την περίοδο της πανδημίας ήταν εξαιρετικά δυσοίωνα και ανέδειξαν τις πλείστες ελλείψεις στο κανονιστικό και νομοθετικό πλαίσιο που αφορούν τον τομέα εργασίας, την κοινωνική πρόνοια και φυσικά την πρόληψη για αντίστοιχα περιστατικά. Βεβαίως και η απαξίωση του συστήματος ψυχικής υγείας, από την ελληνική κοινωνία εν γένει, ώθησε την κατάσταση στο σημείο που βρέθηκε και βρίσκεται. Μια ενδεικτική εικόνα, δύναται να είναι αυτή της αμέσου γραμμής SOS 15900 της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, καθώς από τον πρώτο μήνα της πρώτης καραντίνας, Μάρτιος - Απρίλιος του 2020, υπήρξε αύξηση των δηλούμενων περιστατικών βίας κατά 300%.

Συν τοις άλλοις με στοιχεία της ετήσιας έκθεσης απολογισμού της Ελληνικής Αστυνομίας, για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας το 2020 καταγράφηκαν 5.413 περιστατικά τα οποία ανάγονται περίπου σε 15 την ημέρα (**Σχεδιάγραμμα 2**).

Τα θύματα ήταν στο μεγαλύτερό τους ποσοστό γυναίκες: 73% (4.243) και μόλις το 27% ήταν άνδρες (1.566), με συνολικό αριθμό θυμάτων 5.809. Ενώ οι θύτες ήταν κατά 83% άνδρες και το υπόλοιπο 17% γυναίκες .

Η μόνη ελπίδα ανάμεσα σε αυτά τα τραγικά γεγονότα στάθηκε το κίνημα #MeToo, το οποίο από πολύ κόσμο αποκαλέστηκε το τέταρτο κύμα του φεμινιστικού κινήματος, που πήρε θέση για την αντιμετώπιση και την εξάλειψη της έμφυλης βίας και της σεξουαλικής παρενόχλησης. Υπήρξε καταιγισμός αναρτήσεων στα social media, με την άπλετη υποστήριξη του φεμινιστικού κινήματος και φεμινιστικών οργανισμών, με τους τελευταίους να οργανώνουν δράσεις μέσω των αναρτήσεών τους, για την έμπρακτη διαμαρτυρία στους δρόμους, όσο αυτό ήταν εφικτό στην περίοδο της καραντίνας. «Ο ασκός του Αιόλου» άνοιξε από την σφαίρα των δημοσίων προσώπων, με σκοπό να δοθεί το πάτημα σε κάθε άνθρωπο να πει την ιστορία του και να καταγγείλει το έγκλημα που έχει διαπραχθεί, να κατανοήσει πως δεν είναι καμία και κανείς μόνος. Μέσα στην πανδημία τα Μ.Κ.Δ. όπως και τα Μ.Μ.Ε. διέδωσαν παντού το κίνημα #MeToo κάνοντας έτσι τις γυναίκες, οι οποίες ήταν η πληθώρα των θυμάτων, να νιώσουν ενωμένες δυνατές και όχι μόνο να καταγγείλουν, αλλά να μην ανεχτούν ούτε στο ελάχιστο άλλη τέτοια συμπεριφορά από εκεί και έπειτα. Η τάχιση και ραγδαία ανάπτυξη του κινήματος στην Ελλάδα, χρησιμοποιήθηκε ως ένα μοχλός πίεσης, αν μπορούμε να το θέσουμε έτσι. Η πίεση αυτή ασκήθηκε από φεμινιστικούς οργανισμούς, γυναίκες θύματα και μη και εν γένει από ανθρώπους που επιζητούσαν την πρόοδο και την αλλαγή σε παλαιά νομοθετικά πλαίσια και αντιλήψεις. Ως ένα βαθμό λοιπόν κατόρθωσαν το επιθυμητό και με αυτό τον τρόπο, καθώς και με άλλους, φάνηκε πως το κίνημα έχει ουσιαστική δράση κι όχι μόνο καταγγελτικό χαρακτήρα.

Φάνηκε λοιπόν πως η πανδημία πυροδότησε την αύξηση κρουσμάτων βίας, ίσως γιατί επικοινωνήθηκαν περαιτέρω τότε, από την πλευρά των θυμάτων, όμως σίγουρα πυροδότησε και το κίνημα #MeToo. Το κίνημα το οποίο κατάφερε και καταφέρνει να ασκεί πίεση εκεί που είναι αναγκαίο, να αλλάζει τα δεδομένα και να ταράσσει κάποιες από τις παλαικές δομές που υφίστανται ακόμα στην κοινωνία μας, την ελληνική κοινωνία. Η ίδια κοινωνία που με αυτές τις αντιλήψεις, νομοθεσίες, στερεότυπα και προκαταλήψεις συντηρεί ως επί το πλείστον συμπεριφορές οι οποίες είναι βίαιες, παράνομες και ανήθικες.

Συμπεράσματα

Διεξάγοντας την έρευνα για το ελληνικό #MeToo και πώς αυτό παρουσιάστηκε στον ψηφιακό κόσμο και συγκεκριμένα στο Instagram, έγινε εμφανές και κατανοητό πως υπήρχε κάτι αρκετά μεγαλύτερο από καταγγελίες μεμονωμένων περιστατικών ή δημοσιεύσεις συμπαράστασης. Φάνηκε να δημιουργείται, με βάση αυτά τα γεγονότα, ένα κίνημα το οποίο παλεύει για αξίες, ιδανικά, και αλλαγή παλαιωμένων αντιλήψεων, κυρίως αυτών που αφορούν σε πατριαρχικές αντιλήψεις, καταστάσεις και νόμους. Η μελέτη του χρονικού διαστήματος που εξελίχθηκαν αυτά τα γεγονότα, μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως η πανδημία του κορωνοϊού και τα μέτρα αντιμετώπισής της, όπως οι καραντίνες, έπαιξαν ρόλο στην αγανάκτηση των θυμάτων, με αποτέλεσμα να σπάνε τα δεσμά της σιωπής τους. Σπάζοντας την σιωπή, περνούν και το μήνυμα πως δεν υφίσταται και καμία ανοχή. Με το γυναικείο φύλο ενωμένο και το σύνολο των θυμάτων εν γένει να δίνουν τον δικό τους αντιστασιακό αγώνα, πρώτα απέναντι στους θύτες και έπειτα για έναν σημαντικότερο σκοπό. Σκοπός, η αλλαγή των ελλειπέστατων μέτρων πρόληψης για την ελάττωση, ιδανικά για τον εκμηδενισμό, των εγκληματικών αυτών περιστατικών και τέλος την αυστηροποίηση των μέτρων καταστολής των εγκληματιών. Αρχικά λοιπόν ανατρέχοντας σε πλήθος δημοσιεύσεων παρατηρήθηκε πως το 62% των δημοσιεύσεων αφορούσαν περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, σεξουαλικής κακοποίησης, λεκτικής και ψυχολογικής βίας με τις γυναίκες να είναι ως επί το πλείστον τα θύματα σε αυτά τα περιστατικά. Έπειτα 2 στις 10 δημοσιεύσεις διαμήνυσαν γυναικοκτονία ή/και απόπειρά της, με πληροφορίες του εγκλήματος και τις συνθήκες τις οποίες περνούσαν οι γυναίκες πριν την πράξη του εγκλήματος. Τέλος υπήρξαν και δημοσιεύσεις σε μικρότερο βαθμό για την κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ+ και τα εγκλήματα που διεπράχθησαν απέναντί τους. Έπειτα εξετάστηκε ο ρόλος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, συγκεκριμένα το Instagram και τι αντίκτυπο είχε αυτό στο κίνημα. Βλέποντας φυσικά την αρχή του με την Σοφία Μπεκατώρου και ύστερα την εξάπλωσή του από το καλλιτεχνικό στερέωμα. Μια κίνηση που σηματοδότησε πως οποιοσδήποτε μπορεί να βρεθεί σε ένα τέτοιο περιστατικό, κανένας δεν είναι όμως μόνος και μπορεί και πρέπει να επικοινωνήσει το έγκλημα που έχει διαπραχθεί. Παρατηρήθηκε επίσης, πως το Instagram διαδραμάτισε έναν πολύ σημαντικό ρόλο, μέσω αυτού και λόγω της απήχησης του έφτασε παντού η πληροφορία των περιστατικών εν γένει. Έτσι ενημερώθηκαν όλοι για τα ειδηχθή εγκλήματα και παράλληλα για τους φεμινιστικούς ακτιβιστικούς οργανισμούς που εναντιώνονταν ανέκαθεν σε τέτοια περιστατικά.

Έτσι λοιπόν, όπως αποκαλέστηκε, δημιουργήθηκε και διαρθρώθηκε το 4ο φεμινιστικό κύμα γύρω από το κίνημα #MeToo. Το 4ο φεμινιστικό κύμα εμφανίστηκε περίπου το 2012, όπως το τοποθέτησαν οι θεωρητικοί, όταν δηλαδή άρχισαν να έχουν οι φεμινιστικές δράσεις απήχηση και δυναμική μέσω της τεχνολογίας και των social media. Στο 4ο κύμα κεντρικά ζητήματα είναι η ισότητα των φύλων, η σεξουαλική κακοποίηση, η παρενόχληση, αλλά και η ευαισθητοποίηση για θέματα που αφορούν την σεξουαλικότητα και το σώμα. Παρατηρούμε στο συγκεκριμένο κύμα ότι υπάρχει η εκτεταμένη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και της τεχνολογίας ευρύτερα, προκειμένου μέσω αυτών να προωθήσουν ιδέες, να

αναδείξουν σοβαρά προβλήματα, όπως κακοποιήσεις ή παρενοχλήσεις, κυρίως στο χώρο εργασίας, αλλά και να κινητοποιήσουν περισσότερο κόσμο πάνω στα θέματα αυτά⁴. Ενώ τέλος, κύρια έννοια αποτελεί η intersoctionality (διαθεματικότητα), την οποία εισήγαγε η Kimberle Crenshaw το 1989, και σημαίνει η αλληλεπίδραση των πολλαπλών ταυτοτήτων, δηλαδή της φυλής, του φύλου (και βιολογικού και κοινωνικού), της σεξουαλικότητας, της κοινωνικής τάξης, της θρησκείας, κ.α.⁵.

Ωστόσο, πρέπει να αναφέρουμε ότι αρκετός κόσμος χρησιμοποίησε για ίδιον όφελος την απήχηση του κινήματος χωρίς όμως να έχει υπάρξει θύμα ή να έχει δώσει πραγματική συμπαράσταση σε θύμα, απλά και μόνο για την προσέλκυση φήμης, ενίοτε και κερδών. Συν τοις άλλοις σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και το χρονικό πλαίσιο, καθώς το διάστημα που ξέσπασε, διαδόθηκε και διογκώθηκε το κίνημα συνέπεσε με την εξάπλωση της πανδημίας. Με αυτό το γεγονός παρατηρείται πως, λόγω της περισσότερης τριβής των ζευγαριών, οικογενειών κ.λπ. επήλθε και η αγανάκτηση των θυμάτων. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η άμεση καταγγελία και επικοινωνία των περιστατικών κακοποιητικών συμπεριφορών στην Ελληνική Αστυνομία, είτε στα Μ.Μ.Ε., είτε στα Μ.Κ.Δ., είτε σε όλους τους προαναφερθείς φορείς μαζί. Αυτό αποτέλεσε ακόμη έναν καταλύτη για την πυροδότηση και την εξάπλωση του κινήματος #MeToo, που διενεργήθηκε και υποστηρίχθηκε κυρίως από φεμινιστικούς οργανισμούς και φυσικά τις γυναίκες και τα θύματα εν γένει που βρήκαν τη δύναμη και επικοινωνήσαν τις ιστορίες τους.

Βιβλιογραφία

¹ Γεωργία Πετράκη, «7 χρόνια #metoo», <https://tomov.gr/2024/09/09/7-chronia-metoo/> (επίσκεψη στις 20 Σεπτεμβρίου 2024)

² Ν. Κεφαλληνού, «Τι μας δίδαξε το ελληνικό metoo», ενότητα Ο ρόλος των Social Media, <https://diotima.org.gr/eisigisi-ti-mas-didaxe-to-elliniko-metoo/> (επίσκεψη στις 18 Σεπτεμβρίου 2024)

³ Σωτήρης Βανδώρος, *Εισαγωγή στις Πολιτικές Ιδεολογίες*, εκδ. ΚΑΛΛΙΠΟΣ - Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, Αθήνα 2015, σσ.163-165

⁴ Βέρα Σιατερλή, «Για το τέταρτο κύμα φεμινισμού», <https://tomov.gr/2018/01/12/to-tetarto-kyma-feminismoy/> (επίσκεψη στις 3 Οκτωβρίου 2024)

⁵ August Samie «Intersectionality: social theory» <https://www.britannica.com/topic/intersectionality> (επίσκεψη στις 5 Οκτωβρίου 2024)

⁵ Bridie Taylor, «Intersectionality 101: what is it and why is it important?», <https://www.womankind.org.uk/intersectionality-101-what-is-it-and-why-is-it-important/> (επίσκεψη στις 5 Οκτωβρίου 2024)